

# Český knihtisk v boji mezi městským stavem a šlechtou na počátku 16. století

KAMIL BOLDAN

V létě roku 1500 vytiskla anonymní pražská dílna Tiskaře Pražské bible Vladislavské zřízení zemské, které završilo snahu šlechty o získání rozhodující pozice ve stavovské monarchii na úkor krále a královských měst. Nová kodifikace zemského práva tak mohla být rychle šířena v textově identických kopiích o rozsahu 150 listů.<sup>1</sup> Kdo vytištění zemského zřízení zajistil, udává věta z preambule: „*Páni [a] rytierstvo tyto kněhy k zřízení a v pořad slozenie a k tisknutí vydanie a zase přijetie a mezi lidi rozdanie poručili [...]*“.<sup>2</sup> Přestože se v Praze tisklo již čtrnáctým rokem, bylo Vladislavské zřízení zemské teprve asi druhým případem využití nového média českou stavovskou reprezentací. Produkce

několika domácích prvotiskáren byla ovšem zatím jen nepočtená.<sup>3</sup> První případ se váže k důležitému obecnému sněmu, který se za účasti krále Vladislava II. Jagellonského sešel 17. května 1497. V čele jeho usnesení stál požadavek, aby pokračovalo sepsání starých i nových nálezů zemského soudu do jediné knihy a aby budoucí zemské zřízení bylo vytištěno: „*A ta svolení a nálezové vuobec aby byla dána tisknutí, aby je každý k své potřebě měl a kúpiti mohl.*“<sup>4</sup> Články, které letniční sněm přijal, upevňovaly moc šlechty v zemi a velká část z nich byla potom přejata do zemského zřízení. I v tomto případě si představitelé šlechty pojistili, aby články dostaly tištěnou podobu. Šestilistový tisk, který zhotovil rovněž

<sup>1</sup> Emma URBÁNKOVÁ, *Soupis prvotisků českého původu*, Praha 1986, s. 108–112, č. 26; Petr VORŤ, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. Severínsko-kosořská dynastie 1488–1557*, Praha 2013, s. 17, č. 11; Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Edice, Praha 2007, s. 50–51 a popis prvotisku a dochovaných exemplářů na s. 85–90. Pro níže uváděné tisky vydané po roce 1500 srov. Zdeněk V. TOBOLKA – František HORÁK (edd.), *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. *Tisky z let 1501–1800*. Část 1–9, Praha 1939–1967 (dále jen *Knihopis*) a novější dodatky k jednotlivým bibliografickým záznamům zpřístupněné v databázi *Knihopis* na webu: <http://www.knihopis.cz/>. Příspěvek byl vypracován v rámci institucionálního výzkumu Národní knihovny ČR, oblast 1: výzkum knižní kultury středověkých Čech.

<sup>2</sup> P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, citace na s. 107. Ke kodifikaci zemského práva v zemích České koruny naposledy Jana JANIŠOVÁ, *Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604*, Praha 2015, zejména s. 21, kde je uvedena starší literatura.

<sup>3</sup> Z tiskáren činných na území Čech jsou v současnosti známy jen asi čtyři desítky prvotisků, tedy tisků vydaných před rokem 1501.

<sup>4</sup> František PALACKÝ (ed.), *Archív český V*, Praha 1862–1864, s. 465.

Tiskař Pražské bible, je dnes znám pouze ze starších bibliografických zpráv.<sup>5</sup>

Královská města novou zemskou kodifikací, která jim odjímala hlas na zemském sněmu, dlouho odmítala. Nově zformovaný městský svaz začal razantně hájit politická, soudní a hospodářská práva královských měst. Vlekoucí se konflikt mezi městským stavem a šlechtou uklidnila až kompromisní Svatováclavská smlouva roku 1517.<sup>6</sup> Právě v neklidném mezidobí přistupuje typografické médium k prostředkům politické komunikace české stavovské společnosti a objevují se první pokusy jeho využití i v úřední praxi zemské správy. Tisků, které lze uvést jako příklady, není sice mnoho, ovšem skutečnost, že velká část z nich je dnes známa z unikátních exemplářů, napovídá, že se dochovala jen menší část původní produkce a že zapojení knihtisku bylo soustavnější.

První skupina pochází z let 1508/1509 a souvisí se zhoršením bezpečnostní situace v zemi po roce 1500. Vedle šlechtického opovědnictví se rozmáha-

ly lapkovské skupiny, které přepadaly obchodníky z měst a nejednou nacházely podporu u šlechty. Část stavovské obce si začala uvědomovat, že pořádek bude možné obnovit jen v součinnosti všech tří stavů. Konflikt načas polevil, když na jaře 1508 získal městský stav opět právo třetího hlasu na zemském sněmu.<sup>7</sup> Bezpečnostní problematice se věnoval významný sněm, který započal na den svatého Jakuba, tedy 25. července 1508. Svatojakubská smlouva uzavřená jeho účastníky nově upravovala zemskou i krajskou správu po dobu nepřítomnosti Vladislava II. Jagellonského, který od svého zvolení uherským králem roku 1490 trvale sídlil v Budíně. Výkonnou moc získala regentská vláda, tvořená nejvyššími zemskými úředníky a přísedícími zemského soudu, v jejímž čele stanul rozhodný odpůrce městského stavu, nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu. Jeho strmná politická kariéra byla provázána s rolí největšího králova věřitele, díky níž se v čele zemské správy – s krátk-

<sup>5</sup> Dva výtisky sněmovního usnesení z roku 1497 byly známy ještě na přelomu 18. a 19. století. Srov. Josef VOLF, *Po stopách prvotisku Nálezové sněmu obecního z r. 1497*, Časopis Národního musea 102, 1928, s. 26–33. K tisku dále srov. Jan PELANT, *České zemské sněmy v letech 1471–1500*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 340–417, zde s. 402, 406, 411; E. URBÁNKOVÁ, *Soupis*, s. 92–94, č. 24; P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 43; P. VOIT, *Český knihtisk*, s. 17, č. 9. Soustavněji se začaly sněmovní artikule tiskem uveřejňovat až od poloviny dvacátých let 16. století, zpravidla v typickém osmerkovém formátu.

<sup>6</sup> Blíže Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)* III. *Města*, Praha 1998, zejména s. 337–349; Jaroslav PÁNEK, *Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení*, in: Karel Malý – Jaroslav Pánek (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*, Praha 2000, s. 13–16; Jindřich FRANCEK, *24. 10. 1517. Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006; P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 51–84; Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české* VI. *1437–1526*, Litomyšl 2007, s. 519–542.

<sup>7</sup> K periodizaci konfliktu Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, Folia historica bohemia 6, 1984, s. 137–161, zde s. 141.

ou přestávkou – udržel i po celou dobu panování Ludvíka Jagellonského. Pojistil si správu královských důchodů a bylo veřejným tajemstvím, že on i příslušníci jeho kliky je zpronevěřují. Navíc uvolněná místa nejvyšších zemských úředníků a přísedících na zemském soudu měl král nyní nově obsazovat až po dohodě s těmi stávajícími. Smlouva tak centrální panovnickou moc ještě oslabovala.<sup>8</sup> Král v létě jmenoval v každém kraji po dvou hejtmanech a uložil jim, aby pečovali o bezpečnost. Současně nařídil, aby jim byly rozeslány kopie policejního řádu z roku 1492: „*Tento obecní nález starý, i což se jest k němu kdy přičinilo, má hejtmanóm po všech krajích vypsaný z práv dán býti, aby se věděli jím zpraviti.*“<sup>9</sup> Patrně z iniciativy některého z nejvyšších zemských úředníků vydal Tiskař Pražské bible policejní řád

i tiskem. Jeho dodržování se díky tištěné edici stalo snáze vymahatelné.

Tištěný policejní řád se v úvodním nadepsání sice hlásí k roku 1492, avšak o prvotisk se nejedná.<sup>10</sup> Jeho jádrem je sice sněmovní usnesení z března 1492, které tvoří vůbec první specializovanou policejní normu Českého království. Tiskem vydaná kompilace ovšem zahrnuje i důležitá ustanovení sněmu z roku 1494 a některé body z jiných sněmovních usnesení.<sup>11</sup> Řešila stíhání zemských škůdců, zločinců a silničních lapků, mýcení lesů podél silnic, pohyb vybraných skupin neusedlého obyvatelstva, vydávání zběhlých poddaných či trestání povalečů. Většina těchto ustanovení byla sice jako články 558 až 571 včleněna do Vladislavského zřízení zemského, ovšem nový zákoník stále nebyl všeobecně uznávaný

<sup>8</sup> František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* V/2, Praha 1878<sup>2</sup>, s. 140; Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy* X, Praha 1894, s. 249. Ke svatojakubské smlouvě podrobněji P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 62–66; ke Zdeňku Lvovi blíže Vladimír HOLÝ, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzmburka a pánů z Rožmitálu*, *Minulost Plzně a Plzeňska* 3, 1960, s. 45–71, zde s. 62–65, nejnověji Simona KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008, zejména s. 42–49.

<sup>9</sup> František PALACKÝ (ed.), *Archív český* VI, Praha 1872, s. 384. Dále srov. P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 62. K novému úřadu krajských hejtmanů srov. Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách I. Historický vývoj do r. 1740*, Praha 1894, zejména s. 118.

<sup>10</sup> Osmilistový tisk je znám z unikátního exempláře pražské Národní knihovny, sign. 42 G 64. Neobsahuje vročení, ale poměrně přesně ho lze datovat na základě analýzy filigránů. Blíže Kamil BOLDAN, *Patří Sněmovní usnesení o policejním řádu zemském z roku 1492 k českým prvotiskům?*, in: Jaromír Linda (ed.), *Habent sua fata bibliothecarii*, Plzeň 2017, v tisku. Dále srov. Emma URBÁNKOVÁ, *Prvotisky českých sněmovních artikulů*, Ročenka Státní knihovny ČSSR v Praze, 1966, s. 136–153, zde s. 146–149; TÁŽ, *Soupis*, s. 117–118, č. 29; P. VORT, *Český knihtisk*, s. 18, č. 21.

<sup>11</sup> Text označil jako policejní řád až jeho vydavatel František PALACKÝ, *Archív český* V, s. 440–446. Textovou analýzu kompilace nově provedl Petr KREUZ, *Zemské policejní řády v Českém království ve druhé polovině 15. století*, in: Martin Šandera – Zdeněk Beran (edd.), *Poděbradská éra v zemích České koruny*, Praha 2016, s. 111–124, zde s. 120–123. Dále srov. Dalibor JANIŠ, *„Zkrocení pýchy zlych lidí“*. *Policejní ustanovení v usneseních moravského zemského sněmu před rokem 1520 ve středoevropském srovnání*, *Folia historica bohemia* 22, 2006, s. 7–28, zde s. 17–18.

a nenávisť měst vůči němu se vztahovala i na jeho tištěnou podobu.<sup>12</sup> I proto byl policejní řád nejspíše roku 1508 vydán separátně a úvodní nadepsání zdůraznilo, že jde o starší normu, kterou páni, rytíři i zástupci měst „[z] *jednostejné vuole zřiedili a ustanovili jsú*“.

Ve stejné době využila prvně knihtisk i česká královská kancelář a nechala dva mandáty Vladislava II. Jagellonského vydat v podobě jednodlistových tisků.<sup>13</sup> První jednodlist patří do skupiny všeobecných mandátů, které se týkaly především bezpečnostně správních záležitostí a byly určené širším skupinám obyvatel. Vznikl v kauze nejobávanějšího zemského škůdce, rytíře Jiřího Kopidlanského z Kopidlna, jehož bratra nechali Staroměstští v říjnu 1506 popravit kvůli zabítí jiného šlechtice v pouličním souboji. Jiří Kopidlanský opověděl Starému Městu, vypaloval jeho poddanské osady, přepadal a krutě mrzačil pražské obchodníky. Později začal škodit i dalším

městům, bezpochyby s pomocí mnoha šlechticů, kteří poukazovali na právní nepřipustnost, aby městský soud odsoudil a nechal popravit šlechtice.<sup>14</sup> Vladislav II. Jagellonský poslal 1. října 1508 z Budína mandát, v němž stavům přísně zapověděl, aby jakkoliv podporovali Jiříka Kopidlanského, jeho pomocníky i jiné zemské škůdce, a přikázal jim, aby je pronásledovali a zajmuli. „*Také takoví mají ode všech stavuov honěni býti, a kamž by ujeli, hned mají vydáni býti. [...] A když by honěno a k šturmu zvoněno bylo, tu všichni veřejně honiti mají. A kdož by nehonil z sedlských lidí, ten oběšen býti má. A kdož by z panského, rytierského neb městského stavuov nehonil, k takovému hned o tu škodu hleděno býti má, jakž zřiezenie zemská ukazují.*“ Nejpozději kolem poloviny října Tiskař Pražské bible mandát vysázel a rozmnožené exempláře předal do české královské kanceláře na Pražském hradě, která je již standardní cestou adjustovala a rozeslala do krajů,

<sup>12</sup> Srov. P. KREUZ, *Zemské policejní řády*, s. 123; TÝŽ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 62, dále pozn. 558.2 na s. 259 a 554.1 na s. 261. Převážně bezpečnostní a policejní charakter mělo „*Zřízení zemské o honěni nepřátel*“, přijaté moravským zemským sněmem v lednu 1516. Protože na Moravě tehdy nebyla činná žádná oficína, bylo vytištěno ještě téhož roku u Pavla Olivetského v Litomyšli. Srov. *Knihopis*, č. 17474. K tomuto tisku blíže Jana JANIŠOVÁ – Dalibor JANIŠ (edd.), *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516*, Olomouc 2013, zejména s. 28–31, 74–76.

<sup>13</sup> Inspirovat se jistě mohla v sousedních jazykově německých zemích, kde mandáty nechávala již od poloviny sedmdesátých let 15. století soustavněji tisknout císařská kancelář Fridricha III., o něco později i kanceláře některých zemských vládců. Srov. Karl SCHOTTENLOHER, *Der Frühdruck im Dienste der öffentlichen Verwaltung*, Gutenberg Jahrbuch 1944/1949, s. 138–148, zde s. 138–139.

<sup>14</sup> Blíže Jaroslav PROKOP, *Opovědník, král a měšťané*, Listy Starohradské kroniky 16, 1993, s. 85–94; Milan MONIK, *Opovědník Jiří a epilóg rodu Kopidlanských z Kopidlna*, Východočeské listy historické 26, 2009, s. 5–25, zde s. 11–16. Dále srov. J. MACĚK, *Jagellonský věk III*, s. 344–348; Jindřich FRANCEK, *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada III. Zločinnost a bezpráví*, Praha – Litomyšl 2011, s. 309–313; TÝŽ, *Svatováclavská smlouva*, s. 53–70; P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny VI*, s. 527–531.

kde měly být veřejně vyhlášeny.<sup>15</sup> Do každého z krajů přitom odcházela jiná varianta mandátu. Odlišovaly se právě v pojmenování kraje, které uzavíralo první řádku a které bylo v sazbě během tisku snadno pozměněno.<sup>16</sup>

Za šířením typografických multiplikátů královského mandátu mohl stát nejvyšší kancléř Albrecht Libštejnský z Kolovrat, schopný a ctižádostivý šlechtic, který se vypracoval na jednoho z nejvlivnějších reprezentantů stavovské obce.<sup>17</sup> Jako jeden z mála českých pánů se přikláněl spíše na stranu městského svazu. Důvodem ovšem byla především rivalita s rozmitálskou mocenskou skupinou. Králův oblíbenec přišel po uzavření svatojakubské smlouvy o své mimořádné kompetence.<sup>18</sup> Politicky oslabený kancléř hledal oporu především u Pražanů. Rozšiřování tištěného královského mandátu, namířeného proti nejobávanějšímu

škůdci královských měst, mohlo být jedním z kancléřových počinků městům. Pražané asi v účinnou pomoc šlechty při stíhání Kopidlanského nevěřili a poněkud neuváženě se po polovině října 1508 rozhodli k vlastní odvetě a nechali vypálit městečko Kopidlno. Akce jim však politicky neprospěla, protože Jiří Kopidlanský svůj díl již dříve zapsal bratru Zikmundovi a matce. Ti potom u zemského soudu požadovali náhradu škod. Král se nakonec přiklonil na stranu šlechty a v květnu 1509 Jiříka amnestoval.<sup>19</sup>

Druhý tištěný mandát souvisí s vyhrocenou bezpečnostní situací v západních Čechách, na níž se nemalým dílem podíleli konfliktní Gutštejnové. Ti jsou asi nejvýraznějším příkladem panského rodu, který dlouho profitoval ze svého vojenského podnikání v husitské a poděbradské době, avšak nebyl schopen přejít na intenzivnější formy hospodaření ani se

.....  
<sup>15</sup> Tištěné vydání *Knihopisu* tento jednolist neneviduje. Krátce ho zmiňují F. PALACKÝ, *Dějiny* V/2, s. 142; Martin KOLAŘ, *Jak pan Zdeněk Malovec z Chýnova r. 1520 Táborské potřel nad Blanicí*, Sborník historický 1, 1883, s. 128–129; nověji J. PROKOP, *Opovědník*, s. 89–90; Jiří JÁNSKÝ, *Protiměstské opovědnické družiny v jižních a jihozápadních Čechách v letech 1514–1534*, Táborský archiv 5, 1993, pozn. 19 na s. 127; TÝŽ, *Hroznotovci a páni z Gutštejna*, Domažlice 2009, s. 208. K typografickému jednolistu nově Kamil BOLDAN, *Úřední jednolisticové tisky jagellonského věku*, Praha 2016, s. 28–139, zde s. 122–124.

<sup>16</sup> Dnes unikátní exemplář, který vlastní Státní oblastní archiv Třeboň, Historica Třeboň, sign. 3512, je určen „statečným, slovnutným a opatrným pánom, rytieřóm, vladykám a městuom kraje Prácheňského“. Dnes nezvěstný exemplář z knihovny broumovského továrníka Eduarda Langeru byl určen pro Boleslavský kraj, jak dokládá popis, který připravil Langerův knihovník Walther DOLCH, *Sonder-Ausstellung der Dr. Eduard Langer'schen Bibliothek in Braunau i. Böhmen*, Leipzig 1914, s. 21, č. 69.

<sup>17</sup> K osobě tohoto bohatého šlechtice, který byl i zástavním pánem Mělníka, nově Robert ŠIMŮNEK, *Mělník jako rezidenční město a jeviště sakrální reprezentace*, Confluens. Vlastivědný věstník Mělnicka 7, 2010, s. 12–43, zde s. 16–18.

<sup>18</sup> J. MACEK, *Jagellonský věk* III, s. 345–346.

<sup>19</sup> Srov. například M. MONÍK, *Opovědník*, s. 16–20. Díky své nepokojné povaze se Jiřík záhy zapojil do šarvátek na česko-falcké hranici, kde se jeho stopa ztrácí.

začlenit do struktur stavovské monarchie.<sup>20</sup> Díky svým rozsáhlým statkům na české i falcké straně kontrolovali prakticky celou česko-falckou hranici a jejich sídla se stávala útočištěm lapkovských družin. Gutštejnové vedli soukromou válku s jinými rody usedlými v západních Čechách, především se Švamberky.<sup>21</sup> Navíc často nerespektovali nálezy zemského soudu a v panském stavu vůči nim panovala silná nevole. Mandát vznikl v kauze Kryštofa z Gutštejna, jednoho z pěti synů Buriana II. zvaného Bohatý. Kvůli údajně nespravedlivému soudnímu rozhodnutí přistoupil roku 1508 k otevřené rebelii. Navíc provedl loupeživý nájezd na panství pánů Šliků a dvou rytířských rodů rovněž usedlých na Loketsku. Když se potřikrát nedostavil k zemskému soudu, byl kvůli nerespektování zemského práva odsouzen ke ztrátě cti, hrdla i statků a ocitl se v králově nemilosti.<sup>22</sup>

Vladislav II. Jagellonský vydal 14. července 1509 během svého pobytu na Pražském hradě mandát, ve kterém

<sup>20</sup> Josef PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1, Studia historica 14, 1976, s. 9–80, zde s. 67–68; Miloslav RANSDORF, *Vzestup Gutštejnů v době husitské a poděbradské*, Ústecký sborník historický 1983, s. 109–132.

<sup>21</sup> Blíže Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka – pětisetletá sága rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006, s. 207–274.

<sup>22</sup> Výpadu proti Šlikům se účastnili i další z Gutštejnů. Ke Kryštofovi zevrubně J. JÁNSKÝ, *Hroznotovci*, zejména s. 191–209.

<sup>23</sup> Tištěné vydání *Knihopisu* tento jednolist neneviduje. Podle unikátního výtisku, uloženého ve Státním oblastním archivu v Třeboni, Historica Třeboň, sign. 3529, otiskl znění mandátu Antonín REZEK (ed.), *Archív český XI*, Praha 1892, s. 141, č. 1200, ovšem bez zmínky, že jde o tisk. K typografickému jednolistu nově K. BOLDAN, *Úřední jednolistové tisky*, s. 124–126.

<sup>24</sup> I v tomto případě se česká královská kancelář mohla inspirovat v německých zemích, kde příkazy ke svolání vojska běžně vycházely tiskem. Někdy měly podobu formuláře, kam stačilo jen doplnit jméno šlechtice a počet vojáků, které měl postavit. Srov. Rayan ABDULLAH – Karsten HENZE, *Formulare. Von der Wiege bis zur Babre. Formulare im Corporate Design*, München 2007, s. 23–24.

nařizoval mobilizovat zemskou hostovost proti Kryštofovi, skrývajícím se na některém z gutštejnských hradů na severním Plzeňsku. Tiskařem Pražské bible zhotovené výtisky potom královská kancelář patričním způsobem adjustovala a rozeslala.<sup>23</sup> Mandát vyzýval šlechtice, jehož jméno bylo rukopisně doplněno v adrese na rubové straně, aby se zúčastnil vojenského tažení proti Kryštofovi z Gutštejna a aby „*k tomu dopomoženie práva tábl a u Plzně, města našeho, tu se najíti dal na den svatého Vavřince nejpravšíšieho*.“ Konkrétní počet pěších, které měl postavit, mu měli sdělit hejtmani daného kraje. Dochovaný výtisk byl adresován rožmberskému vladaři Petru IV. z Rožmberka.<sup>24</sup>

Čilé přípravy na vojenské tažení, jejichž mediální součástí bylo rozesílání typografických příkazů ke svolání vojska, Kryštofa přiměly, aby krále raději požádal o milost. Ten již 20. července, tedy necelý týden po schválení mandátu, psal Petrovi IV. z Rožmberka, že za milost pro

Kryštofa prosili i někteří zástupci panského a rytířského stavu, a žádal ho, aby v té záležitosti přijel do Prahy.<sup>25</sup> Král chtěl celou kauzu využít především k revindikaci gutštejnských statků, jejichž celková rozloha tehdy předstihovala i rozlohu rožmberského dominia. Kryštof přišel o většinu svých statků a další statky museli později odevzdat i bratři Jetřich, Jan a Volf, ovšem v jejich následném přepsání princ Ludvíkovi zůstal král pro odpor stavů neúspěšný.<sup>26</sup> Žádné další tištěné mandáty Vladislava II. Jagellonského (ani jeho syna Ludvíka) již nejsou známy. Možná se pouze nedochovaly, ale stejně tak není vyloučené, že šlo o technickou inovaci zavedenou jen krátkodobě kancléřem Kolovratem, který již v květnu 1510 zemřel. Příbuzenskými vztahy provázaná Rožmitálůva skupina potom ještě upevnila své postavení.

Stavovský spor se znovu vyostřil v roce 1512. Na straně měst byl častěji reprezentován mladší generací politiků, nejednou již univerzitně graduovaných.<sup>27</sup> V květnu 1513 byl na sněmu královských měst zvolen řídicí výbor městského svazu, který

smlouvou z 20. června 1513 angažoval jako svého hlavního vyjednávače a hejtmana městských vojsk knížete Bartoloměje Minsterberského, vnuka Jiřího z Poděbrad. V letních měsících nebezpečí vnitřní války eskalovalo a zemská vláda dokonce nechala narychlo opravovat opevnění Pražského hradu v obavě před útokem měst. Zástupci královských měst se do Prahy opět sjeli 28. července a nazítří za účasti knížete Bartoloměje schválili programový manifest městského svazu, v němž vyhlášovali, že obecné dobré může být dosaženo jen při zachování práv všech tří stavů. Manifest, na jehož formulaci se jistě podílel výmluvný a diplomaticky obratný Bartoloměj, zasadil boj o stará privilegia měst do širšího programu obnovení královské moci a s tím spojené sanace královských dluhů, který městům záhy naklonil panovníka. Navíc se zřetelně snažil vytvářet širší protirožmitálskou opozici a oslovit část šlechty, nespokojenou s krátkozrakou kořistnickou politikou panské oligarchie.<sup>28</sup>

Městský svaz nejen usilovně vyžbrojoval, aby jeho vojenská síla druhý

<sup>25</sup> *Archiv český* XI, s. 142, č. 1202.

<sup>26</sup> F. PALACKÝ, *Dějiny V/2*, s. 164–168; August SEDLÁČEK, *Hraady, zámky a tvrze království České-ho XIII. Plzeňsko a Loketsko*, Praha 1905, s. 139–140; P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 66; J. JÁNSKÝ, *Hroznotovci*, s. 208.

<sup>27</sup> Ke generační obměně pražských politiků blíže Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000, s. 281–284; J. PEŠEK – B. ZILYNSKYJ, *Městský stav*, s. 147–148.

<sup>28</sup> Srov. J. PEŠEK – B. ZILYNSKYJ, *Městský stav*, s. 140–144; J. MACEK, *Jagellonský věk III*, s. 349–352; J. FRANCEK, *Svatováclavská smlouva*, s. 71–80; P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 72–78; P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny VI*, s. 535–540. Výstižný Bartolomějův portrét přináší Radek FUKALA, *Minsterberští bratřenci ve víru jagellonské politiky*, in: Ondřej Felcman – Radek Fukala (edd.), *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 139–150. Sněmovní akta z této doby nejsou zatím edičně zpřístupněna. K sněmovnictví nově Zdeněk MUŽÍK, *Český zemský sněm v letech 1500–1526*, Praha 2011 (Diplomová práce), zejména s. 35–39.

tábor odradila od případného útoku, ale navíc do svého arzenálu zařadil i knihtisk. Svůj programový manifest nechal ihned vytisknout a rozšiřovat. Unikátní výtisk, který byl uložen v knihovně Lobkovického paláce na Malé Straně a který měl v polovině 19. století v rukou ještě František Palacký, je dnes bohužel neznámý. V impresu bylo uvedeno datum vytištění 9. srpna 1513, nikoliv však jméno tiskaře.<sup>29</sup> Jeho znění je známo alespoň z popisu celého tisku z konce 16. století: „*Impressum Pragae anno Domini MDXIII<sup>e</sup> in profesto die divi Laurentii [9. 8.]*“<sup>30</sup> Bez tisku samotného nelze provést analýzu užitého tiskové písma a s jistotou určit, který ze tří pražských impresorů ho vytiskl. Mohl to být vícekrát již zmiňovaný Tiskař Pražské bible, případně krátce činný Jan Moravus, který roku 1513 vytiskl utrakvistickou konfesi.<sup>31</sup> Nejspíše ale byl vytištěn

Konáčovou oficínou ve staroměstském domě U Štěstěny.

Mikuláš Konáč nebyl jen literárně činným tiskařem, ale též dobře situovaným staroměstským úředníkem; tiskárnu provozoval v letech 1507 až 1528. Zatímco v mládí uváděl se svým tehdejším společníkem Janem Wolffem především překlady humanistických a antických titulů, ve druhé etapě své činnosti přešel sice ke konvenčnějšímu edičnímu modelu, ale stále usiloval o kultivaci měšťanského čtenáře i obsahové inovace.<sup>32</sup> První etapu Konáčovy činnosti uzavřelo roku 1511 vydání jeho veršovaného „*Rozmlívání o víře*“, v němž se tři roky po vydání svatojakubského mandátu vyslovil proti potlačování Jednoty bratrské. Projevená tolerance mu vynesla nepříjemnosti a provoz tiskárny musel načas zastavit. Svou činnost však neobnovil až v roce 1514, jak uváděla starší literatura, ale právě roku

<sup>29</sup> F. PALACKÝ, *Dějiny* V/2, s. 228–230 (s citacemi z manifestu). Část knihovny hořínsko-mělnické větve Lobkoviců shořela při požáru v malostranském paláci roku 1922.

<sup>30</sup> Národní archiv Praha, Sněmovní artikule, inv. č. 2, kart. 1. Za upozornění na opis děkuji kolegovi Otovi Halamovi. Srov. Václav HANKA, *Bibliografie prvotiskův českých od 1468 až do 1526 léta*, Praha 1853, s. 30, č. 56, patrně tentýž tisk zaznamenal jako „*Sněm stavův českých v Praze 1513<sup>e</sup>*“ obdobně již Josef DOBROVSKÝ, *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*, Prag 1818, s. 319. Poněkud nejasný je záznam, který opět s odkazem na tisk z pražské lobkovické knihovny přináší Josef JUNGSMANN, *Historie literatury české*, Praha 1849<sup>2</sup>, s. 88, č. III. 422: „*V r. 1513 ve čtvrtek po sv. Duše dne 19. máje v radním domě pražském stav městský sněm držel o zachování svých svobod*“. Podle dochovaného popisu totiž kvartový leták obsahoval jen vlastní manifest, nikoliv již dokumenty z předcházejícího jednání městského sněmu a řídicího výboru. Zcela vyloučit nelze ani možnost, že šlo o dva rozdílné tisky.

<sup>31</sup> K Moravovi blíže Kamil BOLDAN, *Život a dílo tiskaře Jana Morava*, *Časopis Národního muzea – řada historická* 174, 2005, s. 137–149. Stranou samozřejmě ponechávám již tehdy činnou hebrejskou tiskárnu.

<sup>32</sup> Ke Konáčovi naposledy s chronologickým soupisem jeho tisků Petr VOIT, *Mikuláš Konáč z Hodiškovy. Inspirace k úvabám o humanismu*, *Česká literatura* 63, 2015, s. 3–39. K jeho náboženským postojům Ota HALAMA, *Mikuláš Konáč of Hodiškov as a Conservative Utraquist*, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (edd.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice X*, Praha 2015, s. 308–317; Petr VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II. Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*, Praha 2017, s. 221–240.



1513 vydáním protibratrského pamfletu univerzitního mistra Martina z Počátek.<sup>33</sup> Konáč se v rámci kariérní „očisty“ rychle přiklonil k většinovému táboru konzervativních utrakvistů. Svůj podnik zapojil do protibratrské, později protiluterské propagandy a současně i do propagandy nového kurzu politiky městského svazu. Zatímco o typografické provenienci letáku z roku 1513 lze jen spekulovat, u dvou mladších bezpříznakových letáků je podle Konáčova tiskového písma již nesporná.

První leták informoval o sněmu, jenž započal v Praze 30. ledna 1514. Podle propozic, které mu předložili královi vyslanci, olomoucký biskup Stanislav Thurzo, moravský zemský hejtman Jan Meziříčský z Lomnice a moravský nejvyšší komorník Jan z Pernštejna, měl na prvním místě jednat o obnovení královské moci a zrušení svatojakubské smlouvy. I přes snahu vyslanců se po desetidenním bouřlivém jednání kvůli odporu většiny pánů a rytířů rozešel bez výsledku. Dvoulistový anepigrafický leták většího, foliového formátu otevírá relace osvětlující hlavní bod jednání.<sup>34</sup> Nebude-li vše vyřešeno, „*k tomu snad půjde, aby Jeho Milost královská i s dědici svými neměl a nemohl se nač do tohoto království navrátiti a v něm osobů svů býti, když by mnozie to, což Jeho královské Milosti ku panování spravedlivě náleží, na sobě drželi.*“ Když nejen města,

ale i část pánů a rytířů svolila, aby „*svatojakubská správa vymazána byla [...], tu někteří páni správce a některé osoby při nich nechtěli k tomu svoliti, než chtěli sobě některé artykule v té správě zuostavovati, ješto králi Jeho Milosti náležejí, ne jim.*“ Nechtěli se tedy vzdát právě oněch článků, které omezovaly královskou moc a jim zajišťovaly regentskou vládu. Relace tak jasně ukazují na viníky nezdaru a navíc je obviňuje, že z daného stavu mocensky i ekonomicky profitují. V druhé části letáku jsou uveřejněny „opovědi“ měst i šlechty, které měly být prostřednictvím vyslanců předány králi. Vina za nezdar rokování je svalována vždy na protistranu. Ne nadarmo stála v závěru městské „opovědi“ tato věta: „*Pak napřed Jeho Milosti královské a potom Jeho Milosti všem poddaným chcemy to oznámiti, oč jsme se zastavili a zastavujem.*“

Druhý leták přetiskoval čtyři soudobé dokumenty spojené průvodním textem a podle počátečního oslovení byl určen především šlechtě: „*Urozeným pánuom [...], urozeným a statečným rytířóm, urozeným vladykám i všechněm vuobec, k nimž toto sepsání dojde [...].*“ Vznikl nejspíše krátce po 24. lednu 1515, kdy se z Budína vrátilo poselstvo měst a bylo již před Prahou pompézně přivítáno. Pod vedením knížete Bartoloměje jednalo od sklonku listopadu předešlého roku u krále a střetlo se tam se zástupci šlechty v čele se

<sup>33</sup> Ota HALAMA (ed.), *Mikuláš Konáč z Hodíškova, Pikartské dialogy*, Praha 2017, s. 11.

<sup>34</sup> *Knihopis*, č. 3529. Původně na čtvrtinu složený výtisk letáku je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze, sign. 31 B 5. K jeho typografické provenienci srov. Milan KOPECKÝ, *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodíškova*, Praha 1962, s. 182; P. VOIT, *Inspirace*, s. 31. K jednání sněmu včetně zmínek o tisku srov. F. PALACKÝ, *Dějiny V/2*, s. 254–257; V. V. TOMEK, *Dějepis X*, s. 359–361; B. RIEGER, *Zřízení krajské*, s. 121.

Zdeňkem Lvem z Rožmitálu.<sup>35</sup> Královská města v konfrontaci s nezadržitelným rozvojem vrchnostenských měst a městeček na svá kdysi výsadní hospodářská privilegia zčásti rezignovala a soustředila se hlavně na uhájení samostatnosti městských soudů a otázky soudní příslušnosti. Obě delegace se v Budíně dohadovaly nad sedmi staršími požadavky měst, o nichž bez úspěchu jednala již sněmovní komise v únoru 1513. Pět z nich se týkalo právě soudní příslušnosti, zejména případů, kdy měšťané mohou být poháněni k zemskému soudu, šestý svobodných trhů a sedmý vaření piva. Města je proto znovu zaslala i sjezdu pánů a rytířů, který po letním vyhocení sváru s městským svazem nebyl svolán do Prahy, ale k 24. srpnu 1513 do Kolína.<sup>36</sup> V první části letáku je nejprve otištěno sedm artikulů městského stavu a zevrubná odpověď pánů a rytířů odeslaná z Kolína 26. srpna. Podle návrhu obou stran měl v případě nedohody mocně rozhodnout sám král. Na králově dvoře proto o sporných artikulech jednala poselstva zneprátelených táborů nejprve na konci roku 1513 a potom znovu až o rok později (po delší dobu byla jednání mezi šlechtou, městy a králem přerušena povstáním sedláků v Uhrách vedeným Jiřím Dózsou).

Teprve za polovinou šestilistového letáku menšího, kvartového formátu je otištěno politické jádro sborníku – razantně sepsaná suplikace podaná králi při budínských jednáních v prosinci 1514.<sup>37</sup> Jsou pod ní vedle zástupců měst a knížete Bartoloměje podepsáni i páni Michal Slavata z Chlumu a Vilém Kostka z Postupic a někteří noví spojenci městského stavu z řad nižší šlechty. Útočí přímo na Rožmitála a požaduje restaurování královské moci v Čechách. Protože nejvyšší purkrabí nechce předložit vyučování z doby svého spravování královských důchodů a dluhů, oni nebudou odvádět berně, dokud se tak nestane. Za suplikací je jako závěrečný kus otištěna králova odpověď z 28. prosince 1514, v níž stavy vyzývají k pokoji, lásce a svornosti a vyřešení jejich sporu jen odkazuje k dalšímu sněmu, kam hodlá vyslat své zástupce. Třebaže budínská jednání nepřinesla jednoznačné vítězství ani jedné z obou stran sporu, měl leták propagovat sebevědomou politiku měst a stejně jako předešlé nalomit jednotu šlechty. Ostatně již jména podepsaných nepřímě sdělovala, že část šlechty se na stranu měst již přidala. Navíc dva signatáři obsadili hned na počátku roku 1515 z králova rozhodnutí úřady nejvyššího mincmistra

<sup>35</sup> K budínským jednáním blíže F. PALACKÝ, *Dějiny V/2*, s. 284–287; V. V. TOMEK, *Dějepis X*, s. 397–398; Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Povšechné české dějiny právní*, Praha 1913<sup>2</sup>, s. 386.

<sup>36</sup> K jednání sněmovní komise a ke kolínskému sněmu F. PALACKÝ, *Dějiny V/2*, s. 214–216, 242–244; V. V. TOMEK, *Dějepis X*, s. 319–320, 341–345.

<sup>37</sup> *Knihopis*, č. 15313. Unikátní výtisk uvozený dřevořezovou iniciálou bílé linie je rovněž uložen v Knihovně Národního muzea Praha, sign. 32 D 10. Krátké zmínky o tisku přinášejí F. PALACKÝ, *Dějiny V/2*, s. 284 a 287; Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 606; M. KOPECKÝ, *Literární dílo*, s. 182; J. MACEK, *Jagellonský věk III*, s. 358; P. VOIT, *Inspirace*, s. 32. Za laskavou konzultaci k otištěným dokumentům děkuji právnímu historikovi Petru Kreuzovi.

a nejvyššího podkomořího a nahradili v nich Rožmitálový stoupenec.

Konáč později dostával zakázky i na běžné úřední tisky, především na sněmovní artikule. Oba dochované politické letáky mají blízko ke zpravodajským tiskům, s jejichž publikováním Konáč v Praze ve stejné době započal. Pod titulem „*Sjezd císařské velebnosti v Vídni a nájasnějších tří kráľuo Jich Milostí*“ vydal českou adaptaci latinské relace vídeňského humanisty a císařského diplomata Johanna Cuspiniana o jednáních a zásnubních smlouvách mezi Jagellonci a Habsburky. Jde o první známý novinový leták v českém jazyce. Více než politická jednání vykresluje velkolepé setkání tří panovníků, okázalé hostiny, slavnosti a turnaje či zásnubní ceremonii, která proběhla 22. července 1515 ve svatoštěpánském chrámu.<sup>38</sup>

Na sněm, který se nakonec sešel až ve středu před svatodušními svátky, tedy 23. května 1515, vyslal král jako své zástupce biskupa Thurza a knížete Karla Minsterberského, který jen nahradil svého tragicky zahynulého bratrance Bartoloměje v úloze hlavního vyjednavače.

Po třech týdnech se jim podařilo přivést obě strany k přelomové dohodě, která alespoň formálně rušila svatojakubskou smlouvu a stala se základem pozdější Svatováclavské smlouvy. První část nově upravila správu berní a královských důchodů i dluhů. Druhá část obsáhla články právního narovnání mezi městy a šlechtou, které vymezovaly, jaké spory mezi měšťany a šlechtici budou řešit městské soudy a jaké zase soud zemský, případně komorní. Jak píše Starý letopisec, „*nejvíce pak o ty pŕuhony se tabali. [...] A jiných mnoho artikulŕv jest smluveno, jakož pak jsou dskami zapsáni a tištĕni.*“<sup>39</sup> Články byly skutečně Tiskařem Pražské bible hned vydány, a to ve dvou částech. První má rozsah dvanácti, druhá deseti listů.<sup>40</sup> Delší titul druhé části s články o soudní příslušnosti zdůrazňuje, že dohody „*o ty ruoznice, kteréž jsŕ byly mezi stavu panskĕm a rytířskĕm z jedné a stavem městskĕm strany druhé*“, bylo dosaženo za pomoci obou králových vyslanců. Dlouho však neplatila. Již následujícího roku propukly po smrti Vladislava II. Jagellonského neshody nanovo, dohoda byla šlechtou vymazána

<sup>38</sup> *Knihopis*, č. 1666. Dále srov. M. KOPECKÝ, *Literární dílo*, s. 108–111; Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011, s. 55.

<sup>39</sup> František PALACKÝ (ed.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkaavy a Beněse z Hořovic z rukopisů starých vydané*, in: Jaroslav Čharvát (ed.), *Dílo Františka Palackého II*, Praha 1941, s. 323–324.

<sup>40</sup> *Knihopis*, č. 271, 270. P. VOIT, *Český knihtisk*, s. 21, č. 26, 27. Výtisky obou částí jsou vevázány do konvolutu Roudnické lobkovické knihovny v Nelahozevsi, sign. VI Bh 1. Výtisk druhé části je dochován také v konvolutu Rakouské národní knihovny ve Vídni, sign. 168957-B.1515. Ke sněmu a uzavřené dohodě blíže F. PALACKÝ, *Dějiny V/2*, s. 291–294; V. V. TOMEK, *Dějepis X*, s. 406–410; Čeněk KLIER, *Úprava berní království Českého po válkách husitských do konce věku jagellonského*, *Časopis Českého musea* 80, 1907, s. 47–64, 201–257, zde s. 62–63; J. ČELAKOVSKÝ, *Pověsečné české dějiny právní*, s. 388–393; Karel MALÝ, *Svatováclavská smlouva – třídni kompromis mezi šlechtou a městy z r. 1517*, *Universitas Carolina – Philosophica* 1, 1955, s. 195–222, zde s. 206–210.

z desek zemských a Rožmitálova klika si opět upevnila své vládní pozice.

Nebezpečí vnitřní války odstranil až sněm, který se sešel v úterý po svatém Václavu 1517. Po téměř měsíčním jednání přijal 24. října smlouvu, která rušila dlouholeté nepřátelství a byla současníky považována za významný vklad obecnému dobrému. Města uznala Vladislavské zřízení zemské a Svatováclavská smlouva se stala jeho doplňkem. V královských městech zavládla po jejím uzavření velká radost, třebaže pro ně ve skutečnosti tak výhodná nebyla.<sup>41</sup> Musela se vzdát své hospodářské privilegovanosti, ale šlechta naopak uznala soudní autonomii měst i starší stav, kdy měšťané byli před zemský soud poháněni jen v uvedených případech. Sněm do krajů rozeslal krátkou zprávu o uzavření smlouvy s dovětkem, „*jakož vám ta věc při sjezdu krajském šíře oznámena i zde v Praze tištěna bude.*“<sup>42</sup> O znění 54 právních a hospodářských článků byl velký zájem a nezávisle na sobě je vydali dva tiskaři. Vydání Tiskaře Pražské bible obsáhlo 18 listů malého, osmerkového formátu. Dnes je však znám už jen z bibliografických zpráv.<sup>43</sup> Vydání konkurenčního podniku Mikuláše Konáče obsáhlo 12 listů kvar-

tového formátu.<sup>44</sup> První a stěžejní slovo titulu „*Smlúva všech tří stavuo svatováclavského sněmu v dsky vložená léta božího etc. sedmnáctého*“ bylo pro zvýraznění tištěno xylograficky a pod titulem lákaly čtenáře ke koupi tyto Konáčovy reklamní verše:

„*Ktož miluješ rád, pokoj, lásku, svornost,  
dobrému si rád, obmysléš spravedlnost,  
sem rychle přistup, to dobré sobě kup,  
v tom nebývaj skúp.*“

Uzavření Svatováclavské smlouvy (a možná již smlouvy z roku 1515) přivedlo příslušníka Jednoty bratrské, lékaře, nakladatele a později i samostatného tiskaře Mikuláše Klaudyána k záměru vydat jednodlistový tisk, který bude pojatý jako oslava znovuobnovení právního řádu a pořádku v Českém království – zachyceném na mapovém obrazu ve spodní části. Norimberský impresor Hieronymus Höltzel, s nímž Klaudyán spolupracoval, vytiskl na přelomu let 1517 a 1518 rozměrný a náročný jednodlist, slepený na výšku ze tří tiskových archů a následně bohatě kolorovaný (126 x 64 cm). Klaudyánův jednodlist s nejstarší samostatnou mapou Čech byl pojat jako honosný artefakt určený k vyvěšení na stěnu. V dřevořezovém pásu přímo nad mapou

<sup>41</sup> K. MALÝ, *Svatováclavská smlouva*, s. 211–218; J. MACEK, *Jagellonský věk* III, s. 365; J. FRANCEK, *Svatováclavská smlouva*, s. 84–87; P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 78–84; P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny* VI, s. 540–542.

<sup>42</sup> Citace podle F. PALACKÉHO, *Dějiny* V/2, s. 331.

<sup>43</sup> *Knihopis*, č. 15534. Jediný dochovaný výtisk se ztratil v 19. století. K typografické atribuci blíže P. VOIT, *Český knihtisk*, s. 21, č. 28.

<sup>44</sup> *Knihopis*, č. 15533. Unikátní výtisk vlastní Národní knihovna ČR, sign. 65 E 8155. K tisku dále srov. Hermenegild JIREČEK, *Právníký život v Čechách a na Moravě*, Praha–Brno 1903, s. 315, č. 221; K. MALÝ, *Svatováclavská smlouva*, s. 211; M. KOPECKÝ, *Literární dílo*, s. 182; P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení*, s. 90; P. VOIT, *Inspirace*, s. 32.

jsou zobrazeny dvě silniční scény. Vůz s hádajícími se cestujícími, tažený dvěma trojspřežími do opačných směrů a stojící tak na místě, byl dobře čitelnou alegorií nejen po náboženské stránce rozpolceného království. Sousední scéna přepadení kupeckého vozu lapkovskou družinou připomínala jiný palčivý problém. V centru horní poloviny je položeno obecné právní schéma spravedlnosti obklopené menšími obrázky a biblickými citáty, jež ilustrují její roli v různých životních situacích. Nad ním je jako vykonavatel spravedlnosti zobrazen tehdy ani ne dvanáctiletý král Ludvík Jagellonský, po stranách obklopený erby zemí, jimž vládl. Pod schématem je erbovník přísedících zemského a komorního soudu z panského stavu, kteří měli být jejími garanty, a další erbovník pomocníků obecného dobrého, snad zástupců všech tří stavů zvolených na podzim 1517 k dohledu nad realizací smlouvy. Na heraldicky nejčestnějším místě uprostřed první řady je stále vidět erb nejvyššího purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitálu, který nepřítomného krále na zasedáních zemského soudu zastupoval a zůstal skutečným vládcem v království.<sup>45</sup>

Klaudyánova „mapa“ by sice mohla přehled tisků symbolicky uzavřít, ale v případě jednoho typografického jednolistu lze překročit časovou hranici tohoto příspěvku vymezenou rokem 1517, protože události, které vedly k jeho vydání, jsou výrazným epilogem předchozích svárů mezi šlechtou a městy. Na jihozápadě Čech přetrvávala napjatá situace i po uzavření Svatováclavské smlouvy. Velká panství tu měl nejvyšší purkrabí, ale i další přední členové jeho oligarchické skupiny – kupříkladu nejvyšší kancléř Ladislav ze Šternberka či synové zemřelého nejvyššího sudího Půty Švihovského z Rýzemberka, jejichž sestra se za Zdeňka Lva provdala. V roce 1512 byl rožmitálskou skupinou na předtím konfiskovanou tvrz v Janovicích nad Úhlavou dosazen zeman Petr Suda z Řeneč, který tu poskytoval ochranu lapkovským družinám, které přepadaly a vraždily obchodníky z blízkých Klatov i z dalších královských měst. Spolu se Zdeňkem Malovcem z Chýnova byl hlavním organizátorem rozsáhlé lapkovské sítě operující na cestách v jihozápadních a jižních Čechách.<sup>46</sup> V květnu 1520 se Sudovým lidem po-

<sup>45</sup> *Knihopis*, č. 3952. Z rozsáhlé literatury srov. především Mirjam BOHATCOVÁ, *Höltzliw jednolist s Klaudyánovou mapou Čech*, Strahovská knihovna 14/15, 1979/1980, s. 39–47; Jaroslav KOLÁR, *Takzvaná mapa Čech Mikuláše Klaudyána. Pokus o významovou interpretaci*, Strahovská knihovna 14–15, 1979/1980, s. 49–73; Pavel R. POKORNÝ, *K heraldické výzdobě tzv. Klaudyánovy mapy Čech*, Studie z dějin geodézie a kartografie 10, 2000, s. 5–9; Petr VOIT, *Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století*, Documenta Pragensia 29, 2010, s. 389–457, zde s. 397–401; Robert NOVOTNÝ – Michal ŠRONĚK, *Mikuláš Klaudyán, Jednolist s mapou Čech*, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010, s. 185–188.

<sup>46</sup> K bezpečnostní situaci na Klatovsku Kamil BOLDAN, *Klatovy poděbradské a jagellonské*, in: Lenka Sýkorová (ed.), *Klatovy*, Praha 2010, s. 142–144; S. KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, s. 51–52; k pozemkové držbě V. HOLÝ, *Růst*, s. 45, 57, 63.

dařilo založit požár, který zničil velkou část Klatov. Když města viděla neochotu panstva v čele s nejvyšším purkrabím proti Sudovi a Malovcovi zakročít, přistoupila k vlastní vojenské akci. Pražané nejprve na konci října dobili tvrz v Tochovicích, jež patřila k centrům Malovcovy skupiny. Vojenské oddíly Klatov, Plzně a Stříbra potom v pondělí 5. listopadu oblehly Janovice. Když dobře opevněná tvrz odolávala, přitáhly k Janovicům oddíly Pražanů i dalších královských měst, takže ji nakonec obléhalo asi 2500 mužů. Janovická posádka se nakonec vzdala, ovšem Suda předtím z tvrze unikl. Manifestační akce městského svazu v čele s nově sjednocenou pravobřežní Prahou měla rožmitálské skupině ukázat, že města jsou schopna si své zájmy ochránit i vojenskou cestou. Její součástí byl velký soud nad zajatci konaný v lednu 1521 a poprava několika z nich, mezi nimi i tři urozcenců.<sup>47</sup>

Dne 4. února sepsali představitelé Prahy obsáhlé prohlášení, které nechali vytisknout u staroměstského tiskaře Pavla Severina, pokračovatele Tiskaře Pražské bible. Dostalo podobu majestátního jednolistu, vysokého takřka padesát centimetrů, který byl po složení rozepisován na šlechtická síd-

la.<sup>48</sup> Aby tiskárna nemusela vyrábět varianty pro příjemce z různých krajů, ponechala v adrese uprostřed druhé řádky volnou mezeru, kam bylo pojmenování příslušného kraje doplněno rukopisně. Unikátní výtisk byl určen šlechtici z Bechyňského kraje, snad Petru IV. z Rožmberka. Purkmistr a rada města Prahy jménem svým i ostatních královských měst oznamují, že mají zprávy o tom, jak Petr Suda obepisuje šlechtu a tvrdí, že mu neprávem zničili janovickou tvrz. Města již za Vladislava II. Jagellonského opakovaně žádala, aby byla ochráněna před různými zemskými škůdci a opovědníky, avšak žádné účinné nápravy se nedočkala. „*Ale když o opatření nic slyšeti nebylo, než zlé věci proti nám se jednaly, puosobily i skutkem činily tak, že statky naše někteří ne jako dobří na svobodných královských silnicích brali, osoby starvu našeho mordovali, osekávali, a jiní jim podobní rady dávali koňmi, penězi, služebníky svými je zakládali a jiní opět na své obydlé ty lúpežníky, morděře a zloděje přijímali, a majíc z toho kratochvil a posměch, že objížďejíc okolo města některého, zda by koho buďto zamordovali aneb oblépili [...].*“ Protože na Janovicích se ukrývali četní loupežníci a svázeli tam svou kořist, zasáhli proti Sudovi sami. V závěru jedno-

<sup>47</sup> K vojenské akci měst V. V. TOMEK, *Dějepis X*, s. 476–485; Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov I/1*, Klatovy 1927, s. 285–293; Bořivoj LŮŽEK, *Tažení královských měst a Pražanů proti loupeživé šlechtě v západních Čechách r. 1520*, *Minulostí Západočeského kraje* 20, 1984, s. 111–123; Milena BĚLIČOVÁ, *Pražské protokoly z vyslechů opovědníků a zemských škůdců 11. ledna 1521 popravených*, *Táborský archiv* 5, 1993, s. 136–146; J. JÁNSKÝ, *Protiměstské opovědnícké družiny*, zejména s. 89–105; J. MACEK, *Jagellonský věk III*, s. 332–334; P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny VI*, s. 682–685.

<sup>48</sup> Tištěné vydání *Knihopisu* tento jednolistový tisk neevduje. Výtisk je uložen ve Státním oblastním archivu Třeboň, Historica Třeboň, sign. 3775. Krátkou zmínku o rozepisovaném prohlášení přináší V. V. TOMEK, *Dějepis X*, s. 485; J. JÁNSKÝ, *Protiměstské opovědnícké družiny*, s. 105, ovšem bez upozornění, že bylo tištěné. K jednolistu nově K. BOLDAN, *Úřední jednolistové tisky*, s. 127–131. K Pavlu Severinovi, činnému v letech 1520 až 1541, blíže P. VORT, *Český knihtisk*, zejména s. 21–26.

list vyzývá pány a rytíře, aby ho dále již nepodporovali. Pokud by někdo chtěl Sudovi pomáhat a podílet se na nějaké odplatě proti městům, k tomu by se „jináč než spravedlivě podlé toho běhu ukázati a skutečně zachovati nemohli“. Členové rožmitálské skupiny ani sám nejvyšší purkrabí, který se do Čech vrátil ze svého panství ve Slezsku až v půli března, se nakonec k vojenské odvetě neodhodlali. Jistě k tomu přispělo i sebevědomé prohlášení, za jehož vydáním lze tušit primase Prahy a vůdce městského stavu Jana Paška z Vratu.

Produkce stále jen několika paralelně činných tiskáren začala v prvních dvou desetiletích 16. století mírně narůstat, ale její objem byl stále dosti omezený.<sup>49</sup> Druhá generace českých tiskařů ovšem přinášela žánrově pestřejší vydavatelský program – vedle zábavných próz a překladů antické, patristické a humanistické literatury zatím jen nepočetné zpravodajské tisky, cestopisné zprávy nebo učebnice, slovníky a odborné příručky. Ve stejné době začínají z domácích tiskáren vycházet i náboženské polemiky. Z katolické strany je otevírají dvě protibratrská díla, která z podnětu biskupa Thurza sepsali olomoucký hu-

manista a probošt Augustin Olomoucký a na Moravu vyslaný staříčský inkvizitor Heinrich Institoris. Obě v letech 1500 až 1502 v Olomouci vytiskl Konrad Baumgarten. V Čechách na ně navázal plzeňský impresor Mikuláš Bakalář dvojím vydáním protibratrského traktátu františkána Jana Vodňanského, na straně utrakvistů výše již zmiňovaný Mikuláš Konáč. Mediální význam knihtisku záhy docenila Jednota bratrská a své obrany a polemiky tiskla v oficičně Pavla Olivetského, která zahájila činnost v litomyšlském hájemství Kostků z Postupic nejpozději roku 1506. Mikuláš Klaudyán nechal nejprve roku 1511 vytisknout v Norimberku latinské znění bratrské konfese od Lukáše Pražského a roku 1518 ji vydal i v českém znění ve své vlastní oficíně v Mladé Boleslavi. Jistý odstup od moderní technologie si naopak držela utrakvistická konzistoř. Kromě souboru náboženských traktátů čelného představitele utrakvismu Václava Korandy mladšího z roku 1493 a již zmiňované konfese z roku 1513 nechala okolo 1500 a znovu 1513 tiskem vydat pro utrakvismus stěžejní basilejská kompaktáta.<sup>50</sup> Skupina náboženskopolémických

<sup>49</sup> K limitům, které podvazovaly rozvoj českého knihtisku na konci 15. a v první polovině 16. století naposledy Kamil BOLDAN – Bořek NEŠKUDLA – Petr VOIT, *The Reception of Antiquity in Bohemian Book Culture from the Beginning of Printing until 1547*, Turnhout 2014, s. 38–53.

<sup>50</sup> Blíže především Ota HALAMA, *Tištěná polemika s Jednotou bratrskou v době jagellonské (1500–1526)*, in: Kamil Boldan – Jan Hrdina (edd.), *Knihťisk, zbožnost, konfese, v tisku. Dále srov. Mirjam BOHATCOVÁ, Vydavatel a tiskař Mikuláš Klaudyán, Časopis Národního muzea – řada historická 148, 1979, s. 33–67, zde s. 40–41; Amedeo MOLNÁR, Protivaldenská polemika na úsvitu 16. století, Historická Olomouc a její současné problémy 3, Olomouc 1980, s. 153–174; Petr VOIT, Mikuláš Bakalář jinak, in: Kniha. Zborník o problémech a dejinách knižnej kultúry, Martin 2012, s. 68–106, zde s. 83; TÝŽ, Mikuláš Konáč, s. 9; Kamil BOLDAN, „Kdež skrze impresory věrné kněžíe tupiš“, in: Renáta Modráková – Tomáš Klimek (edd.), *Cesta k rozmanitosti aneb Kavárenský povaleč digitálním historikem středověku. Sborník příspěvků k životnímu jubileu PhDr. Zdeňka Uhlíře*, Praha 2016, s. 79–86, zde s. 83–86.*

tisků má svůj protějšek ve skupině vnitropolitických tisků, které se zatím dostalo menší pozornosti.

Typografické médium mohlo rychle oslovit širší publikum a uspišit komunikaci. Přitom zejména jednolistové či několikalistové tisky byly poměrně rychle výrobně dostupné.<sup>51</sup> V sousedních německých zemích docházelo i díky daleko rozvinutějšímu knihtisku k zapojení moderní technologie do politické komunikace i do byrokratické praxe již dříve. Římský král a od roku 1508 císař Maxmilián I. Habsburský dobře využíval přednosti nové technologie i jako rakouský arcivévoda.<sup>52</sup> Nabízí se srovnat zastoupení úředních tisků v produkci pražských, vídeňských a krakovských tiskáren na počátku 16. století, neboť v Budíně žádná tiskárna neprovozovala. Ve Vídni byla souvislá tiskařská

činnost zahájena až roku 1492 Johannem Winterburgerem. Od roku 1510 tu pracoval v Krakově vyučený impresor Hieronymus Wietor, nejprve se společníkem Johannem Singrienerem starším, který se ale 1514 osamostatnil a postupně vybudoval nejvýznamnější vídeňskou tiskárnu první poloviny 16. století.<sup>53</sup> Maxmilián I. nechával řadu písemností určených pro rakouské země multiplikovat u Winterburgera.<sup>54</sup> Ještě intenzivnější spolupráci navázal s tiskaři při šíření zákonných norem mladý Ferdinand I. Habsburský, který se po Maxmilánově smrti ujal na počátku dvacátých let vlády v dědičných rakouských zemích. Ferdinandovy patenty tiskl především Singrienerův podnik.<sup>55</sup> Po svém zvolení českým králem racionalizoval práci české královské kanceláře a začal soustavněji tiskem vydávat – nejspíše od po-

<sup>51</sup> Z četných přehledů dějin médií srov. například Jürgen WILKE, *Grundzüge der Medien- und Kommunikationsgeschichte. Von den Anfängen bis ins 20. Jahrhundert*, Köln–Weimar 2000, zejména s. 13–16.

<sup>52</sup> Srov. například Falk EISERMANN, *Bevor die Blätter fliegen lernten. Buchdruck, politische Kommunikation und die „Medienrevolution“ des 15. Jahrhunderts*, in: Karl-Heinz Spieß (ed.), *Medien der Kommunikation im Mittelalter*, Stuttgart 2003, s. 289–320; Trýž, *Buchdruck und politische Kommunikation. Ein neuer Fund zum frühen Publizistik Maxmilians I.*, Gutenberg Jahrbuch 2002, s. 77–78; Hermann WIESFLECKER, *Österreich im Zeitalter Maximilians I. Die Vereinigung der Länder zum frühmodernen Staat. Der Aufstieg zur Weltmacht*, Wien 1999, s. 238.

<sup>53</sup> K vídeňskému knihtisku Helmut W. LANG, *Die Buchdrucker des 15. bis 17. Jahrhunderts in Österreich*, Baden Baden 1972, s. 47–49; Josefine NAST, *Die Wiener Buchdrucker und Buchillustratoren des 15. bis 18. Jahrhunderts*, in: Heribert Zeman (ed.), *Die österreichische Literatur. Ihr Profil von den Anfängen im Mittelalter bis ins 18. Jahrhundert (1050–1750)*. Teil 2, Graz 1986, s. 641–680, zde s. 643–646. Dosud ovšem chybí podrobnější knihovědně bibliografické zpracování především vídeňských jednolistových tisků, které nepodchycuje *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16)*. Dostupné z webu: <http://www.vd16.de/>.

<sup>54</sup> Winterburgerovy tisky podchytil Walther DOLCH, *Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts I/1*. Trient–Wien–Schrattenthal, Wien 1913, s. 14–126.

<sup>55</sup> Srov. Günter BURKERT, *Die Patente Ferdinands I. für die österreichischen Erbländer. Ein Beitrag zur Gesetzgebungsgeschichte des 16. Jahrhunderts*, in: Gernot D. Hasiba (ed.), *20 Jahre Institut für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte*, Graz 1989, s. 23–33.



čátku třicátých let – i patenty pro české země.<sup>56</sup>

Knihtisk v polsko-litevském státu se koncentroval do Krakova. V sídelním městě polských králů se sice krátce tisklo v polovině sedmdesátých a potom i na přelomu osmdesátých a devadesátých let 16. století, ovšem kontinuální tiskařskou činnost tu obnovil až roku 1503 kupec a nakladatel Jan Haller, nejprve ve spolupráci s kočovným německým tiskařem Kasperem Hochfederem. Haller si královským privilegiem vydobyl monopolní postavení a udržel si ho vlastně až do roku 1517. Od roku 1510 tu paralelně pracovala jedna menší oficína. V roce 1517 se z Vídně vrátil Wietor a ve městě vybudoval nejvýznamnější polskou tiskárnu první poloviny 16. století.<sup>57</sup> V námi sledovaném období vyšly u Hallera pouze dva úřední tisky, které v letech 1506 a 1507 objednala královská kancelář. Jejich vydávání však hned po svém příchodu zahájil Wietor, jenž si brzy vysloužil i titul

královského tiskaře. Šlo jak o sněmovní tisky, tak o patenty krále Zikmunda I. Starého.<sup>58</sup> Knihtisk ve Vídni i v Krakově samozřejmě těžil z celkového kulturního rozkvětu obou měst. Vídeňská i krakovská produkce kolem roku 1510 převyšovala pražskou nejen výrazně vyspělejší typografií, ale několikanásobně i kvantitou. Převažovaly tu ovšem latinské tituly, jež nacházely odbyt především v okruhu studentů a absolventů zdejších frekventovaných univerzit. Pražští tiskaři byli v nepoměrně nevýhodnější pozici. Jako utrakvisté nemohli počítat se zakázkami katolické církve. Praha nepatřila k centrům humanismu jako obě metropole, chyběla přítomnost dvora a zdejší univerzita jen skomírala. Zaměřili se takřka výhradně na jazykově české tituly, neohrožované importem knih z ciziny.<sup>59</sup> Na samém počátku 16. století však v Praze vyšlo o něco více úředních tisků než v Krakově.

Česká stavovská reprezentace doцениla kolem roku 1500 typografické

<sup>56</sup> K. BOLDAN, *Úřední jednolistové tisky*, s. 17. Bibliografické zpracování úředních jednolistů Ferdinanda I. zatím chybí.

<sup>57</sup> Helena KAPELÚŠ, *Polonia typographica saeculi sedecimi*. Zeszyt IV. Jan Haller. Kraków, 1505–1525, Wrocław 1962; Helena SZWEJKOWSKA, *Książka drukowana XV–XVIII wieku: zarys historyczny*, Wrocław–Warszawa 1980, s. 95–105; Alodia KAWECKA-GRYCZOWA, *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku I. Matopolska. Cz. 1: Wiek XV–XVI*, Wrocław 1983, zejména s. 44–68, 105–115, 299–305, 325–352.

<sup>58</sup> Maria CYTOWSKA, *Bibliografia druków urzędowych XVI wieku*, Wrocław 1961, s. 22–23, k Hallerovým úředním tiskům s. 53, č. 1, 66, č. 21.

<sup>59</sup> Jan PIROZYŃSKI – Anežka BAĐUROVÁ, *Krakau und Prag als Zentren des Buchdrucks im 15. und 16. Jahrhundert. Versuch eines Vergleichs*, in: Marina Dmitrieva – Karen Lambrecht (edd.), Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat, Stuttgart 2000, s. 223–235; Karen LAMBRECHT, *Kulturtransfer und Kommunikation. Die Anfänge des Buchdrucks in Prag und Krakau im Vergleich*, in: Andrea Langer – Georg Michels (edd.), Metropolen und Kulturtransfer im 15./16. Jahrhundert. Prag – Krakau – Danzig – Wien, Stuttgart 2001 s. 85–99. Práce Karen Lambrecht je zatížená řadou nepřesností a omyly.

médium jako mocenský nástroj a začínala ho – i když zatím jen zřídka – využívat pro šíření právních norem a správní účely. I městský stav velmi zdařile využil typografii k propagaci svých politických postojů. Stalo se tak ovšem až v závěrečné fázi stavovského konfliktu, třebaže tiskárny byly v rukou měšťanů a jejich cenzurní regulace byla zprvu omezená. Právě střet mezi městským stavem a šlechtou

na počátku 16. století stimuloval nasazení moderní technologie.<sup>60</sup> Užité typografického média v politické komunikaci české stavovské společnosti vybízí k celistvějšímu zhodnocení.<sup>61</sup> Jeho východiskem musí být zevrubné knihovědně bibliografické zvládnutí vymezeného terénu (a to včetně zpráv o nedochovaných titulech) a následná rekonstrukce vnitropolitických okolností jejich vydání.

.....

<sup>60</sup> Obdobným příkladem jsou tisky z roku 1547 spojené s protihabsburským odbojem českých stavů. Blíže Petr VOREL, *Politická komunikace české stavovské opozice roku 1547 (Regionální aspekt a role „Prátelského snešení“ ve stavovském odboji)*, *Theatrum historiae* 14, 2015, s. 51–95. Starším příkladem je nedávno objevený jednolistový tisk spojený se sporem o rožmberské dědictví, kterého se chtěl po smrti Petra IV. z Rožmberka (1523) zmocnit předlužený Rožmitál. Jeho strana využila politické chyby jednoho z mladých Rožmberků, který zadržel vybranou berni z Bechyňského kraje, a v říjnu 1525 nechala vytisknout denunciační jednolist, který měl protistranu očernit před stavovskou obcí. Blíže K. BOLDAN, *Úřední jednolistové tisky*, s. 131–135.

<sup>61</sup> Na potřebu více zkoumat procesy formování „veřejného mínění“ kupříkladu prostřednictvím tištěných letáků upozorňuje Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= *Monographia historica* 6), s. 302. Z nepočtených mladších prací srov. Jaroslav MILLER, *Rex pacificus nebo fidei defensor? Jakub I. a tisk pamfletů o českém povstání v Anglii 1618–1621*, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 760–787; Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*, Praha 2010.

Kamil Boldan

## **Bohemian book print in the struggle between the burgher and the nobility at the beginning of the 16<sup>th</sup> century**

**(Abstract)**

In 1500 the printed version of the Bohemian Land Ordinance (Vladislavské zřízení zemské) was issued. The royal towns hesitated to accept the new land law code for a long time, as it took away their voice at the Land Diet. The new established town league started to defend fiercely the political, judicial and economic rights and liberties of the towns. The long running conflict between the towns and the lords was ended with the St. Wenceslas Day Agreement (Svatováclavská smlouva) in 1517. It was during this unsettled interim period that this typographical medium became the means of political communication in the Bohemian estate society and when the first attempts at its utilisation in the official practice of the government administration occurred. The contribution examines insightfully a tenth of thin prints or single sheet prints and tries to reconstruct in detail the domestic political circumstances of their publishing. Some of them have escaped the bibliographer's and historian's notice. They are well known only from unique copies. This fact shows that only at minor part of the original production has survived. The Bohemian estates representation appreciated around 1500 the typographical medium as an instrument of political power – even though only rarely – for spreading legal norms and for administrative purposes. Also the burghers successfully utilised the typography for the propagation of their political statements. However, this happened at the end of the estates conflict – even though the printing houses were in the hands of the burghers and censorship regulation was at first limited. The struggle between the burgher estate and the nobles at the beginning of the 16<sup>th</sup> century is considered to be the major catalyst for the applying of this modern technology.

KEY WORDS:

book print; conflicts; towns; nobility; 16<sup>th</sup> century